

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICLES and TREATISES

UDC 34:929 Matic D.
UDC 94(497.11)"1848/1849"
https://doi.org/10.18485/ms_zmsi.2022.105.1
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Проф. др ЉУБОМИРКА КРКЉУШ
Матица српска
Матице српске 1, Нови Сад, Србија
Е-адреса: ljkrkljus@sbb.rs

ДИМИТРИЈЕ МАТИЋ У СРПСКОМ НАРОДНОМ
ПОКРЕТУ 1848–1849. ГОДИНЕ
У спомен једном знаменитом српском научнику

САЖЕТАК: Димитрије Матић, родом из Руме, школовање је започео у Србији, а студије права и филозофије наставио на немачким универзитетима, где је стекао и докторат филозофије. Био је професор Лицеја где је предавао право, министар, судија, дипломата, за време друге владе Милоша и Михаила Обреновића и кнеза Милана Обреновића. Заслужан је за развој школства у Србији, реформу основних школа и оснивање прве учитељске школе. Писац је значајних радова из филозофије, права и педагогије, учествовао је у писању нацрта закона Либералних уверења, као и у Српском народном покрету 1848, где је био изабран у Главни одбор. Био је члан српске депутације која је упућена бану Јелачићу ради договора о заједничком војном деловању, на темељу савеза Српске Војводине и Троједне краљевине, који је проглашен на Мајској скупштини и усвојен на Хрватском сабору. Био је у Карловцима у време напада на ово место из Петроварадина 12. јуна, где је учествовао у преговорима о примирју. У Војводини је боравио до почетка јула, када је постављен за професора Лицеја у Београду. Био је члан Друштва српске словесности, потом Српског ученог друштва, председник и потпредседник. Први је предложио да се оснује универзитет у Србији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Димитрије Матић, правни писац, филозоф, министар, професор, реформатор школског система

Бројећи последње дане 2021. године, не смемо да заборавимо да је она и двестота година од рођења Димитрија Матића, личности која је својим радом много допринела развоју српског народа, његовог образовања, културе и науке. Рођен у Руми, у крилу оностраног Српства, стекао је врло темељито и свестрано образовање, најпре у српским школама у Јужној Угарској, Кнежевини

Србији, потом на најугледнијим немачким универзитетима, да би, на крају, своје образовање допунио и усавршио и боравком у Паризу.

Све то знање које је марљиво стицао, ширио и обогаћивао, не само у оквирима школског и универзитетског образовања него и непрекидним и марљивим учењем, страстvenом посвећеношћу књизи и помним праћењем европске филозофске мисли и правне науке, било је на најбољи начин употребљено и у његовој потоњој каријери. Вршио је различите дужности, и као професор на српским високим школама, али и као министар, вршилац високих судских функција и дипломата. Велики је био и његов допринос организовању школског система у Србији, нарочито основних школа, али и оснивањем прве учитељске школе. Био је први заговорник замисли о оснивању универзитета у Србији. Бавио се филозофијом, правом и педагогијом, а његов научни углед признат је и потврђен и тиме што је био члан Друштва српске словесности (и Српског ученог друштва), његов потпредседник и председник.

По свеукупној својој делатности заслужује да на двестоту годишњицу његовог рођења подсетимо на његов живот и рад, на велики допринос који је дао образовању српског народа и српској науци. Из богате и разноврсне делатности Димитрија Матића поменућемо само по неколико најважнијих података, карактеристичних за његову личност, његова уверења и резултате његовог преданог рада.

Иако кратко време, само неколико месеци, Димитрије Матић је активно учествовао у Српском народном покрету 1848–1849. године, о чему је оставио драгоцену сведочанства у својим списима – живе описе тадашњих великих догађаја и личности које су у њима учествовале, своје погледе на тај значајни период у историји српског народа, али и неколико докумената које је сачувао.

* * *

Димитрије Матић рођен је у Руми, 18. августа 1821. године. Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Карловцима и Крагујевцу, где је на Лицеју студирао и завршио филозофске и правне науке. Био је вероватно једини од генерације својих савременика, Срба из Аустрије, који је своје школовање после основног наставио у Србији.¹ Одмах после свршетка Лицеја 1841. године постао је писар у Државном совјету и у судовима (вароши београдске и Суда окружија београдског), али је убрзо, после преврата и смене династије у Кнежевини Србији 1842. године, заједно с кнезом Михаилом напустио Београд и прешао у Земун.² Како није имао средстава за живот, вратио се у јесен 1843. у Србију, где је две године радио као адвокат. Пошто је за то време уштедео нешто новца, а добио и државну стипендију да би се спремио за професора Лицеја, наставио је 1845. године студије филозофије

¹ По неким подацима, Матић се школовао у Србији, где му је стриц живео као државни секретар, па је прво похађао војну школу, а потом Лицеј (Божидар Марковић, *Димитрије Матић, лик једног љавника*, Београд 1977, 8).

² „Свечани скуп Српског ученог друштва 11. маја 1886, у спомен Димитрију Матићу, Беседа Стојана Бошковића”, *Гласник Српског ученог друштва*, Књига 69, Расправе и други чланци, Београд 1889. (у даљем тексту: С. Бошковић, „Беседа”), 174; Б. Марковић, н. д., 7.

и права на немачким универзитетима. У Берлину и Хајделбергу студирао је филозофију и право, а докторат филозофије стекао у Лајпцигу, 2. априла 1847. Од Попечитељства просвештенија добио је одобрење да један семестар проведе и на студијама у Паризу и упозна се с радом француских судова.³

По свом школовању, али и пореклу, као Србин из Аустрије, Димитрије Матић се, у неку руку, нашао на размеђи путева којима је млада српска држава обезбеђивала кадар у администрацији и судству који су изграђивани. „Први питомачки нараштаји били су важна појава у нашој историји”, писао је Слободан Јовановић, „као наша прва ’отечествена интелигенција’. Дотле, ми нисмо имали друге интелигенције сем школованих Срба из Аустрије који су к нама прелазили. У нашим школама, још дуго времена није се могло доћи до таквог образовања какво су имали аустријски Срби. Али ови питомци школовани на страним универзитетима, сасвим су могли издржати поређење с аустријским Србима. Ови последњи били су махом васпитаници мађарских школа; наши први питомци школовали су се махом у Немачкој и Француској. Они су били већи ’европљани’ него аустријски Срби, који нису видели ништа даље од Пеште, или, у најбољем случају од Беча; нарочито према ’паризлијама’ аустријски су Срби изгледали несавремени и провинцијалци. Треба уз то имати на уму да су први питомци савесно схваћали своје обавезе према држави, да су радили колико је ко могао, да су се многи међу њима вратили с дипломама: Црнобарац, Филип Христић, Матић, Цукић, имали су докторат [...]”⁴

У Паризу су Матића затекли револуционарни догађаји који су те године захватили Европу. Значајни и судбоносни и за српски народ у Хабзбуршкој монархији, навели су Матића да у пролеће 1848. похита у помоћ својим сународницима. Присутвао је Мајској скупштини и био изабран за члана Главног одбора Српске Војводовине. Као његов члан учествовао је у преговорима с Хрватима о заједничком деловању. У Војводовини је провео кратко време, али је оставио трага и у њеном политичком животу, као и драгоцене успомене, утиске и упечатљиве описе знаменитих догађаја и личности тог времена.

За професора Лицеја у Кнежевини Србији постављен је 30. јула 1848, где је предавао право три године.⁵ О Матићевим учбеницима припремљеним за Лицеј Слободан Јовановић пише да нису били прости учбеници, него и први поједи научне књижевности код Срба.⁶ Након тога, 1851. године био је постављен за секретара Апелационог суда, а после кратког времена, већ у јесен 1851. постао је прво секретар, а потом, у време Кримског рата (1855), начелник у Министарству иностраних дела. Од 1858. године постао је члан Касационог суда. Те године од стране владе био је одређен, заједно са министром правосуђа и просвете Димитријем Црнобарцем, да пропутује по

³ Б. Марковић, н. д., 15.

⁴ Слободан Јовановић, *Уставобраниоци и њихова влада*, Београд 1925, 56.

⁵ Предавао је Отечествено право, Судски поступак у парницама грађанским, а касније Умно државно и јавно право Србије (Б. Марковић, н. д., 8).

⁶ То су *Јавно право, Објашњење Грађанској законика и Начела умној државној праву* (С. Јовановић, *Уставобраниоци и њихова влада*, 55). Матић је био први који је обрадио српско државно право.

Немачкој, Француској и Швајцарској и види како је на Западу уређен судски поступак у грађанским парницама.⁷ После повратка кнеза Милоша Обреновића на српски престо, Матић је крајем 1859. године постао министар просвете и црквених послова, а потом поново члан Касационог суда. Због неких несугласица с кнезом Милошем био је приморан да да оставку, па је био без звања неко време.

Честе промене положаја државних званичника, какве су задесиле и Димитрија Матића, биле су карактеристичне за време друге владавине кнеза Милоша Обреновића. Готово одмах после Светоандрејске скупштине и промене на престолу, од јануара 1859, дошло је до масовног отпуштања из државне службе, почев од саветника и министара до обичних чиновника уставобранитељског времена. Промене које су се могле уочити у целини српског друштва и државне структуре Слободан Јовановић је означио чак као „један велики револуционарни покрет”.⁸

Сам Матић је о својим искуствима у време друге владавине кнеза Милоша записао: „Но сад је за оне, које је за министре и управнике бирао, било много теже него за време прве владе његове; јер сад су по свим гранама земалске управе закони постојали, које је ваљало вршити, а то се опет старом кнезу није допадало. Он као да је био убеђен да ће земљу срећи повести ако се узради онако како он за добро налази, не мотрећи на то у каквој су муци министри његови, који су били одговорни за вршење закона”.⁹

После смрти кнеза Милоша и ступања на владу кнеза Михаила Обреновића, Матић је у новембру 1860. године именован за председника Великог суда, а крајем 1861. године премештен је у Државни савет за главног секретара. После убиства кнеза Михаила, у време владе Намесништва малолетном кнезу Милану Обреновићу, од 1868. постао је поново министар просвете и црквених послова и заступник министра иностраних дела. Истога дана када је кнез Милан постао пунолетан и ступио на власт, 10. августа 1872. године, Матић је именован за члана Државног савета.¹⁰ На том положају остао је све до 1875. године. У Народној скупштини која се састала 1875. године био је међу кнежевим посланицима.¹¹

Матић је био изабран за председника Народне скупштине у Крагујевцу која је 1878. примила Берлински уговор о миру и прогласила коначну независност Србије. Када је, као последица херцеговачког покрета, дошло до

⁷ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, 13; Василије Крстић, „Аутобиографија Димитрија Матића”, *Споменик СХХИ, Одељење историјских наука I*, Српска академија наука и уметности, Београд 1981, 203. Приликом приређивања рукописа у квадратним заградама су делови текста који су били прецртани, али ипак читљиви, па су тако остављени и у цитатима који се наводе у овом чланку.

⁸ У том периоду су у пуној мери изашле на видело и индивидуалне особине самог кнеза Милоша, што се манифестовало и у каснијим честим променама статуса државних службеника (Слободан Јовановић, *Друџа Влада Милоша и Михаила, 1858–1868*, Београд 1933, 14–15, 79–86).

⁹ В. Крстић, н. д., 204.

¹⁰ В. Крстић, н. д., 207.

¹¹ Према чл. 45 *Устава Србије* од 1869. године, тзв. *Намесничкој устава*, кнез је на свака три народом изабрана посланика бирао једног (Љубомирка Кркљуш, *Одабрани извори из њихове историје српског народа*, Нови Сад 2003, 139).

министарске кризе, састављање новог кабинета поверио је кнез Јовану Ристићу. У тој влади (1878–1879) био је министар правде, до 5/17. децембра 1879. Влада је била кратког века, а Матић је после њеног пада враћен на своје старо место, у Државни савет, где је остао до смрти, 17. октобра 1884. године.¹²

Као некадашњи начелник у Министарству спољашњих послова учествовао је често и у дипломатским мисијама. За време Кримског рата између Русије и Турске Србија се нашла у деликатној и тешкој ситуацији, а односи са Аустријом били су врло затегнути. Када се надвојвода Албрехт, војни и грађански губернатор Угарске, налазио у Земуну приликом обиласка аустријске тзв. опсервационе војске распоређене на Граници, Димитрије Матић, као начелник Министарства спољашњих послова, и Ацика Ненадовић, као заступник Министра унутрашњих послова, били су послани да га поздраве у кнежево име. Депутацију је најпре примио генерал Хес, а као њен говорник Матић је изјавио да ће сваки покушај преласка аустријске војске у Србију ударити на једнодушни отпор, при коме српски народ неће толико рачунати на успех, колико ће осећати потребу да изврши своју патриотску дужност.¹³

У Риму је преговарао с Ватиканом о односима Католичке цркве у Србији.¹⁴ Био је, са српске стране, потписник уговора о војном и политичком савезу који је између Србије и Црне Горе потписан у Венецији 15. јуна 1876. године. За време Српско-турског рата 1876–1878, водио је у име српске владе, заједно са Филипом Христићем, мировне преговоре између Србије и Турске, у Цариграду, у другој половини фебруара 1877.¹⁵

Димитрије Матић био је у Србији професор на високој школи Лицеју и заузимао високе функције у државној управи и правосуђу и за време владавине кнеза Александра Карађорђевића и све тројице Обреновића – за време друге владе кнеза Милоша, прве и друге владе кнеза Михаила и владавине Милана Обреновића, што несумњиво сведочи о његовој способности, образовању и угледу који је стекао током обављања свих својих дужности.

Био је редовни члан Друштва српске словесности од 1. августа 1848, његов председник од 22. октобра 1859. до 29. марта 1860, а потпредседник 1863. године. За почасног члана Српског ученог друштва именован је 29. јула 1864,

¹² *Владе Србије (1805–2005)*, Београд 2005, 143; С. Бошковић, „Беседа”, 242.

¹³ Пошто су били примљени и код надвојводе, он им је пребацио што су уопште имали смелости да дођу после Меморандума српске владе, окренуо им леђа и напустио просторију. (У својој аутобиографији Матић је догађај описао нешто другачије – да су се њих двојица окренула и изашла). Меморандум је српска влада упутила Порти 5. априла 1855, с молбом да заједно са својим савезницима узме Србију у заштиту од Аустрије, оправдано страхујући од њених политичких изјава и масовног присуства аустријске војске на граници Србије. Садржај Меморандума брзо је доспео у јавност (Јован Ристић, *Свољазни одношаји Србије новијега времена, Прва књига 1848–1860*, Београд 1887, 177–188; С. Бошковић, „Беседа”, 196–198; В. Крстић, н. д., 201–202).

¹⁴ Миша Димитријевић, „Говори у свечаним седницама Књижевног одељења Матице српске, У спомен Дру Димитрију Матићу, о Св. Сави 1886. год”, *Лейпциг Матице српске*, књига 152, 1884, свеска четврта, 44.

¹⁵ Жив. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, Књига прва, од Светиоандрејске скупштинине до прогласа независности Србије 1858–1878*, Београд 1923, 342–343; Чедомир Попов, „Србија 1868–1878”, *Историја српског народа*, V–1, Београд 1981, 379, 393.

прави члан Одсека филолошког и философског постао је 6. фебруара 1869. и Одбора за ширење наука и књижевности у народ од 1883. године.¹⁶

* * *

Иако је студирао филозофију и право, већ од самог почетка Матићевог занимања за учење и за књигу, његово интересовање и симпатије били су у првом реду усмерени на филозофију; међу његовим првим написаним редовима био је превод са француског одломка из „Похвала Марку-Аврелију, римском цару”. Наглашавао је да је, поред Доситејевих списа, живот Марка Аурелија имао великог утицаја на њега у младости. И у његовом даљем школовању и образовању филозофија ће имати прво место.¹⁷ Матићеве студије на немачким универзитетима оставиле су одлучујући печат на његову општу духовну оријентацију и његова схватања у области филозофије и правне теорије.¹⁸ Откриће Матићеве дисертације 2010. године допринело је томе да се употпуни познавање српске филозофије из времена Лицеја и образовања првих стипендиста на иностраним универзитетима. Реч је о једној од *ћрвих српских филозофских тјеза у XIX веку, докћторатћу* који по времену знатно претходи немачким дисертацијама каснијих професора српске *Велике школе*.¹⁹

Матић се коначно ипак определио за право и против своје воље, из практичних и патриотских разлога, свестан да је његово правничко знање потребно држави.²⁰ У свом *Ђачком дневнику* записао је да би му било драже да му је на Лицеју поверена настава филозофије, па ће се старати да при предавању прелази на филозофију, особито практичну.²¹ И поред своје снажне склоности према филозофији, Матић је у науци оставио дубљег трага у праву, али је у својој научној делатности повезивао филозофију и право. Писао је о филозофији права, теорији државе, уставном праву, јавном праву Србије и објашњавао *Грађански законик*.²²

Поред теоријских радова, био је као адвокат, министар правде и судија у највишим судским инстанцама несумњиво и врстан правник практичар. Више од три деценије бавио се практичним проблемима права, а пре свега применом права. Упоредо с тим, значајно је његово учешће у изградњи правног система српске државе, при чему је користио не само своја академска знања

¹⁶ Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић, *Грађа за биографски речник чланова друшћива српске словесностћи, Српској ученој друшћива и Српске краљевске академије*, Београд 2007, 181.

¹⁷ В. Крестић, н. д., 194.

¹⁸ Б. Марковић, н. д., 13.

¹⁹ Слободан Жуњић, „Повратак Димитрија Матића, шта значи откриће Матићеве *Латћинске дисертације за српску филозофију?*”, у: Димитрије Матић, *О ћућу којим се филозофија Фихћгеа, Шелћнћа и Хећла развила из Канћтовој сћекулатћивној исћраживања, De via qua Fichtii, Schellingii Hegeliiue philosophia e speculativa investigatione Kantiana exculata sit*, Београд 2016, 111, 121–122.

²⁰ Б. Марковић, н. д., 24.

²¹ Димитрије Матић, *Ђачки дневник 1845–1848*, 119.

²² То су: „Краткјј преглед историческог развитка начела права, морала и државе од најстарији времена до наши дана”, *Гласник Друшћива српске словесностћи*, год. 3, св. 3 (1851), 63–130 [132], *Начела умној државној ћрава*, Београд 1851, *Јавно ћраво књажесћива Србије*, Београд 1851, *Објаснење Грађанској законика за Књажесћиво србско*, Част 1, 2, 3, Београд 1851.

стечена на најугледнијим европским универзитетима него и искуства стечена обиласком низа европских држава и увидом у организацију и функционисање њихових правних система и правосудних установа. Учествовао је у изради разних законских (а и уставних) нацрта. Био је члан комисије за израду пројеката закона о судском поступку у грађанским парницама, на основу начела јавности и писмености.²³

* * *

Нарочите заслуге имао је Димитрије Матић у образовању – као министар у формирању школске мреже у Кнежевини Србији, у настави као професор Лицеја, где је увео низ новина у начину извођења саме наставе и писањем првих уџбеника за правне студије, а снажан утицај имао је не само на стицање стручних знања него и на формирање либералних политичких погледа нових, младих генерација правника у Србији. Димитрије Матић и Коста Цукић постали су професори Лицеја 1848. године, после повратка из Немачке и Француске, под свежим утиском великог демократског покрета коме су присуствовали „и њихов младићски либерализам налази прве одушке у њиховим професорским предавањима”.²⁴

Још пре него што је ступио на своју прву дужност министра просвете, на коју га је кнез Милош именован 22. октобра 1859. године, указао је Матић кнезу на потребу да се оснује Велика школа (свеучилиште), што је понављао у више наврата за време свог краткотрајног првог мандата у својству министра просвете (од октобра 1859. до марта 1860). Свој предлог о оснивању универзитета поткрепио је и низом чланака објављених у *Српским новинама*, где је дао преглед развитка универзитета у разним државама.²⁵ Основао је и одбор, састављен од одељења која су требала да се баве разрадом пројеката за разне врсте школа. До остварења ових првих Матићевих планова за организовање школа у Србији у том периоду није дошло.²⁶

У време док је био попечитељ просвештенија вођена је борба око писма и правописа. Вероватно је да је Матић као попечитељ просвете наговорио кнеза да се укине наредба о забрани по којој се у Србији нису могле штампати, нити у њу уносити књиге у којима није био примењен „правителствени” правопис. Као попечитељ просвештенија Матић је потписао наредбу о томе 31. октобра / 12. новембра 1859. године. Кнез је наредбу убрзо повукао, односно ограничио је само на приватне књиге и оне увезене у Србију. Око питања правописа настављена је борба, па је тако нова азбука 1865. године била

²³ В. Крестић, н. д., 204

²⁴ С. Јовановић, *Усјавобранијељи и њихова влада*, 59.

²⁵ О Матићевој жељи да се оснује српски универзитет говорио је његов некадашњи ученик, државни саветник Алимпије Васиљевић: „Али једна патриотска жеља оста неиспуњена, једна просвећена мисао неостварена а то је српски универзитет. Ту патриотску жељу, ту просвећену мисао, он је на самртном часу завештао својим наследницима у раду на просветном пољу. Но ма ко основао српски универзитет, и ма кад се он основао, прва мисао о српском универзитету припада Димитрију Матићу” („Беседа коју је говорио г. А. Васиљевић, државни саветник при опелу Димитрија Матића, државног саветника”, *Српске новине*, бр. 232, 20. октобра 1884).

²⁶ В. Крестић, н. д., 204–205.

прихваћена као службена на Великој школи, а последње ограничење њене употребе уклоњено је коначно 1868, чиме је завршена борба за нови правопис, у којој је Матић активно учествовао.²⁷

За почасног члана Матице српске изабран је 1867. године.²⁸

Министар просвете и црквених послова био је за све време Намесништва (1868–1872). На тој дужности био је врло активан, показао је много „просветитељског полета”, мада не увек и са одговарајућим успехом. И поред тога, измене и новине које је увео у школски систем Србије биле су врло значајне. Указао је на изузетну важност оснивања основних школа, као најбитнијег услова за напредак просвете у земљи. Реформисан је метод наставе у основним школама и напуштен дотадашњи начин учења напамет. Поред учења читања, писања и нешто рачунања, ушла су у програм и основна знања природних наука. Уведене су у школе и телесне вежбе. Прва учитељска школа основана је у Крагујевцу 19. октобра 1870. Много пажње посветио је Матић и организовању штампања и растурања књига, у првом реду школских. Написао је у то време и неколико књига из педагогије.²⁹ На његову иницијативу Друштво српске словесности поднело је 1850. предлог Попечитељству просвештенија да се оснују општинске читаонице, а 1870. као министар просвете упутио је позив „имућнијим општинама” да се при школама установе читаонице.³⁰

У склопу мера за ширење просвете и науке била је и реформа Српског ученог друштва. Према документима о свом уређењу од 1864. године Друштво се ограничавало на изучавање српског језика и историје. Његов делокруг је 1869. године проширен на све науке и уметности, а првенство је дато онима „које се тичу Српства и уопште Југословенства”.³¹ Друштво је било подељено на неколико стручних одсека који су требали да обухвате све гране науке. Матићеве реформе подстакле су међу члановима Друштва и расправе о његовим циљевима. У Српском ученом друштву предлагао је Матић и да се приступи изради *Енциклопедије наука*.³²

Матић је био заслужан и за оснивање и организовање позоришта у Београду, за шта се искрено заузимао као љубитељ позоришта, позоришни ентузијаст и некадашњи дилетант у Вујићевом позоришту у Крагујевцу. Закони о позоришту били су донети у време док је вршио функцију министра просвете, а био је и члан првог Позоришног одбора.³³

²⁷ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*, Београд 1906, 339–340; В. Крстић, н. д., 203; Павле Ивић и Јован Калић, „Културна историја Срба у XIX веку (до седамдесетих година), *Историја српског народа*, V–2, Београд 1981, 354.

²⁸ Живан Милисавец, *Историја Матице српске II део, 1864–1880*, Нови Сад 1992, 101, 257.

²⁹ Димитрије Матић, *Наука о васпитавању, Део 1, Преглед историје васпитавања*, Београд 1866; *Наука о васпитању, Део 2, Васпитање мале деце*, Београд 1867; *Наука о васпитању, Део 3, Васпитање орасле деце и омладине и разне школе*, Београд 1868; В. Крстић, н. д., 213.

³⁰ „Говор Г. Д. Матића о заведенју читалишта по селима”, *Гласник Друштва Српске словесности*, Свеска III, Београд 1851, 41–47; Б. Марковић, н. д., 10.

³¹ Василије Ђ. Крстић, Драгослав Опсеница, Миле Станић, *Водич кроз архив Српског ученог друштва 1864–1892*, Београд 2017, 5–6.

³² Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књига прва (1868–1878)*, Београд 1926, 96–98, 101; М. Димитријевић, н. д., 47.

³³ Боровоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба, I*, Београд 2014, 342, 355–356.

* * *

О Матићевим политичким погледима говорио је Стојан Бошковић у својој беседи: „У политичком животу покојни Димитрије Матић држао се извесних сталних слободоумних начела, којима је према приликама, према снази својој служио и свагда јавним и законитим путем, старајући се да им прибави успеха и поштовања. Његов рад у овом правцу био је скроман, тих и одмерен, но свагда искрен и без разметања, свагда помирљив и посреднички међу крајностима, међу противничким људима и странкама.”³⁴ Иако је у тој беседи Матићев либерализам био оцењен као одмерен, он је своје погледе доследно заступао и изражавао, носећи и последице које су тада либерална уверења могла изазвати.

Још 1845. године почело је организовање лицејске омладине – образован је Душанов полк, а 15. јуна 1846. организована је Дружина младежи српске. Међу њеним почасним члановима био је и Димитрије Матић.³⁵ Из Лицеја је 1851. године Матић, са још двојицом младих професора, био уклоњен због „кварења младежи”.³⁶ То се догодило исте године када је забрањена делатност Дружине младежи српске (3. јула 1851), где је Матић био врло активан члан. То је Бошковић и објаснио приликама које су тада владале у српском друштву, када је у Србији све још било у зачетку – народ се у унутрашњем правном и културном животу па и у спољним тежњама и односима колеба као сламка међу вихорове. Ипак признаје да је Матић „и у најтежим приликама остао веран начелима правог српског родољубља, готов свагда на жртве за ствар слободе и уједињења народног”.³⁷

И Миша Димитријевић је у својој беседи нагласио да је Матић по својим начелима био слободоуман, напредан у сваком погледу. У време његовог министровања укинута је цензура и донет закон о штампи. Мада то није спадало непосредно у Матићев ресор, Димитријевић закључује да је он несумњиво на то утицао. Матићеви погледи дошли су до изражаја и у вези са Уједињеном омладином српском. Био је један од ретких из старије генерације који је покрет Уједињене омладине српске свесрдно поздравио. Димитријевић је навео и своје лично сећање на дан када је Матић отворио скупштину Уједињене омладине српске у дворишту Велике школе. Увече тога дана, на вечери у његовом дому, Матић је изјавио: „Браћо! Ово, што сам данас видео, не бих дао ни по које благо на свету. Ја сам данас видео уједињено Српство на једној гомили”.³⁸

Мада власти нису одобравале омладински покрет, а Матић је био главни секретар Државног савета, то га није спречавало да покрет подржава. Међутим, у његовој подршци дошло је и до колебања, пошто је због ње био изложен непрестаним притисцима.

Окупљање либерала у Србији везивало се за различите датуме, а и сами либерали често су их тако наводили као време оснивања своје странке. Помињу

³⁴ С. Бошковић, „Беседа”, 172.

³⁵ Ј. Скерлић, н. д., 19–20, 22; Бранко Бешлин, *Евројски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци – Нови Сад 2005, 206–208.

³⁶ В. Крестић, н. д., 201; Б. Бешлин, н. д., 211.

³⁷ С. Бошковић, „Беседа”, 173, 195.

³⁸ М. Димитријевић, н. д., 49–50.

се 1848. година, односно Петровска скупштина која је тада одржана, потом Светоандрејска скупштина 1858. године. Странка је формално основана тек после доношења *Закона о удружењима и зборовима*, 1. априла 1881. године, али не као политичка странка него као акционарско друштво – Друштво за помагање српске књижевности, 17. септембра 1881. године.³⁹ Међу првим акционарима, дакле члановима, био је и Димитрије Матић.⁴⁰

О делатности Димитрија Матића и његовој улози у политичком животу Србије, у либералним круговима и у самој Либералној странци најисцрпније је писао Бранко Бешлин.⁴¹

* * *

Димитрије Матић је о свом учешћу у догађајима који су у пролеће 1848. године потресли европске земље и изазвали крупне промене у њиховом друштвеном и политичком поретку писао у својим мемоарским списима: у *Бачком дневнику* и у аутобиографији. У *Бачком дневнику* почео је да пише о 1848. години, али своје дневничке белешке није водио редовно и оне временски досежу до октобра 1848. године. Тада је већ био постављен за професора Лицеја и напустио Војводовину. Матићев аутобиографски рукопис „Нешто из мог живота” који је у Војноисторијском архиву у Будимпешти пронашао Василије Крстић 1963–64. године, а приредио га и објавио 1981. године под насловом „Аутобиографија Димитрија Матића”, садржи највише података о Матићевом учешћу у Српском народном покрету 1848–1849. године – описима догађаја у којима је учествовао и личностима које је упознао. Аутобиографија је започета револуцијом, тако да оба списа у том погледу представљају целину.⁴² Матић је у тим аутобиографским списима много простора посветио и својим оценама политичких елемената покрета, његовим циљевима и резултатима. Приложио је и неколико докумената, од којих су неки у међувремену били и објављени, али и оних који нису били познати пре појаве мемоара.

Револуционарни талас био је у свом пуном замаху управо када се Матић, ради усавршавања својих знања, затекао у Паризу, те је био сведок и очевидац револуције. Током боравка у Паризу, који је трајао само 22 дана (од 22. марта до 10. априла 1848) Матић је свакодневно похађао Школу права, а упознавао се и с француским судовима.⁴³ Ипак, и током тог кратког боравка био је у прилици да присуствује разним догађајима којима је обиловало то револуционарно време, па и да учествује у њима. Био је на скупу (сабору) Срба и Бугара који су боравили у Паризу. „Сви се слажемо, сви оћемо независност нашег народа и сезу југословенски држава. Сада је време томе раду, када

³⁹ Драгослав Јанковић, *Рађање парламентарне демократије, Политичке странке у Србији XIX века*, Београд 1997, 210–211. Формално организовање политичких странака могло је бити спроведено тек пошто је 1. априла 1881. године донет *Закон о удружењима и зборовима*. Опрезан и суздржан према трајности важења тог закона, Јован Ристић је одлучио да либерале окупи у једно, наизглед неполитичко удружење и странку организовао као акционарско друштво, које је потпадало под регулацију *Трговачког законика* (Љ. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад 2002, 276, 281).

⁴⁰ Ч. Попов, н. д., 35.

⁴¹ Б. Бешлин, н. д., 205.

⁴² В. Крстић, н. д., 193.

⁴³ Б. Марковић, н. д., 16–17.

нам нико сметати не може у том преважном предузећу. Сада, или ослободити се, или умрети ваља”, записао је Матић у свом дневнику 15/27. марта 1848. Закључио је да је повољно време да се ради на „изборењу наше савршене независности и устројењу велике Југославенске државе”.⁴⁴

Упознао је Сипријена Робера и присуствовао његовом предавању у Колеж де Франс, где је Робер предложио да се оснује Словенско друштво и изнео његов програм.⁴⁵ Присуствовао је и испраћају легиона пољских емиграната који су се упутили у своју земљу, а њихова одлучност и одушевљење, слободољубиве и родољубиве пароле оставили су на њега тако снажан утисак да је у дневник записао да тај дан неће никада заборавити. Посећивао је у Паризу и клубове где су држани ватрени говори о слободи и људским правима. Гледао је и две позоришне представе и чувену Рашел, која је после представе певала Марсељезу, бурно поздрављана од публике.⁴⁶ Посетио је и музеје, дивео се сликама, скулптурама, споменицима и историјским здањима. Сви ти утисци и упечатљиви доживљаји у револуционарном Паризу подстакли су Матића да размишља о судбини свог народа, али га истовремено и обесхрабрили, јер је увидео какве препреке постоје за „предузеће образовања Свесрбске и Југославенске Државе”.⁴⁷

Све то навело га је на закључак да је дошао час да се врати у домовину, јер треба користити време, време које историја не познаје, и борити се за уједињење Свесрпства. Ако се сада на томе буде радило, не могу се у то мешати стране силе, јер ће се свака морати бавити гашењем пожара на свом огњишту. „А благословена ће бити свака капља крви која се пролије за ослобођење србског народа и установљење Југославенске Државе”. Ма колике препреке буду предстојале, одлучно је утврдио циљ: „Да живи Свесрбство као једно цело управљано слободом, равношћу и братством. Збогом странствовање, збогом музе”. Искрено задивљен и очаран оним што је у Паризу видео, записао је ипак у дневнику пред полазак на пут да је то не само последњи дан његовог боравка у Паризу, него и његов последњи боравак у страни земљи. Неће се више удаљавати из својих крајева – „тамо живити, тамо умрети”. Предстоји му нови живот, живот непосредног рада.⁴⁸

При повратку је пролазио и кроз немачке земље, па је и ту видео велико револуционарно одушевљење. Миша Димитријевић је у својој светосавској беседи која је у Матици српској 1886. године била посвећена Димитрију Матићу навео како му је Матић помињао Струвеа и радо се сећао његових ватрених говора.⁴⁹ У Хајделбергу се срео с Ткалцем, па је и њега наговарао

⁴⁴ Д. Матић, *Ђачки дневник 1845–1848*, 100–101.

⁴⁵ Словенско друштво у Паризу основано је 28. марта, са Сипријеном Робером као секретаром и започело издавање његовог званичног гласила, у којем је био главни уредник – *La Pologne* (Павле Секеруш, „Слика Јужних Словена у листу *La Pologne* (1848–1851), савременом, политичком, религиозном и књижевном летопису народа Источне Европе”, *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, Књига XLVI, Свеска 1–3/1998, 71).

⁴⁶ Д. Матић, *Ђачки дневник 1845–1848*, 103–104, 107.

⁴⁷ Д. Матић, *Исјо*, 100–101.

⁴⁸ Д. Матић, *Исјо*, 107–108.

⁴⁹ М. Димитријевић, н. д., 42. Густав фон Штруве (1805–1870) био је немачки револуционар, члан Франкфуртског парламента 1848. године, вођа мањине која се залагала за федеративну и демократску немачку републику (Žak Godšo, *Revolucije 1848*, Nolit, Beograd 1987, 171, 173).

да се упути кући. „Отаџбину, народност, ваља најпре имати, па ћемо после сејати по њој науке и лепе вештине.”⁵⁰

При повратку, на Ускрс, затекао се у Бечу, где је био гост на ручку код Вука Караџића. Читали су српске београдске новине и закључили да ваљано извештавају о покретима и захтевањима српског народа под Аустријом, па су тиме постале и праве народне новине.

Још приликом путовања паробродом, заједно с једним пожунским ђаком из Томашевца, говорио је свим Србима који су успут придлазили о потреби да се народ успротиви Мађарима који угњетавају и српску народност и српски језик. Приликом проласка кроз Карловце, где су припреме за скупштину биле у пуном јеку, уочио је да се расположење у народу знатно променило у односу на оно које је оставио пре свог одласка у Немачку, када је народ био „у дремежу народности”. „Српски народ почео је већ свуда осећати своју народност.”

Из Београда је с групом ђака пошао у Карловце. Пролазећи кроз Срем, сретали су одушевљени народ који их је поздрављао. Матић се први пут сусретао са обичним људима из народа, што у дотадашњем свом животу није имао прилике; био је изненађен што су они с разумевањем и ватреним одушевљењем слушали и поздрављали говоре о слободи, његове и његових другова. Пише како су га подизали на руке и тражили да продужи говор. Био је задивљен што и поред дугог живота под туђим господарима, где су српска народна права немилице била крњена, где су и појединци и народ били прави мученици, народ није изгубио жељу за слободом, веру и наду да ће се за њу изборити.⁵¹

Покрет српског народа упоређивао је Матић са оним револуционарним покретима којима је присуствовао у Немачкој и у Француској. Био је задовољан што је српски народ прихватио сва она начела, о којима је током боравка у Немачкој и Француској слушао од тамошњих револуционара и што је и у једном српском крају започела борба за извојевање слободе. Искрено дивљење и признање одао је својим друговима који су ишли по српским крајевима, држали говоре, објашњавали која су права српског народа. Илија Захаријевић агитовао је и соколио народ, Светозар Милетић је држао ватрене говоре међу својим шајкашима и, као правник, тумачио народу српска права. Ти млади Срби, који су као апостоли ишли у народ у свим српским крајевима и будили свест о свом народу, стекли су, још тада, лепо име међу браћом: „Не би могао набројати она дивна пожртвовања, што показа тада народ српски у Војводовини, а и у Србији, помажући браћи својој да се ослободи”.⁵²

У Карловце су стигли дан-два пре одржавања Мајске скупштине. Матић описује како су ушли у град. Ушли су пешице, носећи српску заставу, чије је боје протумачио – плава боја означава постојаност, црвена јунаштво, а бела невиност, што су и главна својства српског народа. Поздравили су их окупљени Карловчани и други придошли Срби, а он је у име своје дружине био одређен да им отпоздрави.⁵³ Описао је свечану атмосферу која је влада-

⁵⁰ Д. Матић, *Бачки дневник 1845–1848*, 111.

⁵¹ Д. Матић, *Истио*, 117.

⁵² В. Крестић, н. д., 195.

⁵³ Групу су чинили чланови београдске лицејске омладине, који су касније у Кнежевини Србији заузимали важна места у државној служби.

ла у Карловцима – препуне карловачке улице, окићене прозоре, а на заставу коју су носили народ је бацао венце. Ушавши у Карловце упутили су се пред митрополитов двор. Позвали су митрополита, он је изашао на отворени прозор двора и затражили су од њега да сазове скупштину, на којој би народ могао да изнесе своје захтеве. Било је више говорника, из разних крајева, који су наглашавали да је право време да народ затражи олакшице, да тражи Војводину, са слободама ујемченим државним уговорима између аустро-угарских владалаца и српског народа, који је сам себи изборио од Турака земљиште, на којем и сада живи. Митрополит је обећао да ће се сутра састати и поново разговарати.

Скупштина је одржана сутрадан. Матић је присуствовао Мајској скупштини и оставио подробан опис њеног тока. Митрополитова беседа којом је скупштина отворена ганула је све присутне, пише Матић, била је кратка и језгровита, али је митрополит умео да нађе праве речи и да одушеви окупљени свет.

Потом су прочитане привилегије и протумачени они њихови делови који су говорили о војводи и Војводини, што је изазвало право усхићење присутног народа. Одао је признање митрополиту што није нимало одуговлачио, него је одмах предложио кандидате, међу којима је Стеван Шупљикац заслужио најбурније одобравање и био изабран за војводу. Пре избора војводе скупштина је одлучила да се дотадашњи митрополит изабере за патријарха у складу са старим правима.

Описујући дух који је владао скупштином, искрени занос њених учесника, Матић је закључио да такво одушевљење није нигде доживео, мада је путујући по свету видео много скупштина и митинга.⁵⁴ Мајска скупштина једна је од највећих свечаности новије историје српског народа, догађај којим су Срби показали да су народ и да су достојни својих јуначних предака.⁵⁵

Описујући даљи ток Мајске скупштине, наводи да се приступило претресу питања о праву и слободама народа. Донета је одлука о територији Војводине, о савезу с Хрватима и односу са Румунима, „на основу *брајтсџива, слободе и једнакости*”. Утрђивање територије Војводине образложио је језгровито млади Србин из Осека, по имену Мојсило.⁵⁶ У вези са областима које су подразумеване под Војводином, Матић пише: „Ја морам на своју срамоту признати да [иако сам знао европско јавно право] донде нисам знао да Барања иде у састав Војводине српске”.⁵⁷

* * *

У својим мемоарским списима Матић је навео да је за члана Главног одбора изабран на самој Скупштини.⁵⁸ Мада је очигледно да је у скупштини

⁵⁴ В. Крестић, н. д., 197–198.

⁵⁵ Д. Матић, *Бачки дневник 1845–1848*, 118.

⁵⁶ Ради се о Мојсију Георгијевићу.

⁵⁷ В. Крестић, н. д., 198.

⁵⁸ У *Бачком дневнику* Матић наводи да га је народ, „одма, први дана маја, за члена Главног одбора извиком” (Д. Матић, *Бачки дневник 1845–1848*, 118). У аутобиографији пише да га је Скупштина изабрала за члана Главног одбора (В. Крестић, н. д., 195).

учествовао, у скупштинаре је увршћен и за члана Главног одбора изабран на првој седници Главног одбора која је била одржана 4/16. маја. Предлог, молбу Главном одбору да се у „име ученог реда српског” скупштини придружи још деветорица чланова, а тројица од њих приме и у Главни одбор, поднело је 45 граничара Српско-банатске регименте. Одбор је одлучио да се сви младићи приме за скупштинаре, а Илија Захаријевић, Димитрије Матић и Светозар Милетић „који искрену ревност и жар к општем добру народа нашег Одбор овај признаје и почитује, у овај Одбор као праве чланове примити”.⁵⁹

Матић је присуствовао и тој првој седници, на којој је формално постао члан Главног одбора, јер је сутрадан у писму Стефану Стефановићу Тенки⁶⁰ подробно известио о свему што се дешавало и о чему је одлучивано. Утврђено је када ће кренути на пут депутација за Беч, Пододбор⁶¹ је организован у неколико одељења ради ефикаснијег рада, штампан је и дељен народу говор којим је патријарх отворио скупштину. Депутат из Загреба обавестио је Главни одбор да ће се Хрватски сабор састати 7. јуна. Матић пише да ће депутирци у Беч похитати, како би приликом повратка могли у Загребу да присуствују Сабору.

На седници је изражено страховање да цар неће моћи потврдити народне жеље без сагласности мађарске владе, мада би то можда радо учинио, јер би тиме ослабио Мађаре. Зна се да Мађари на то никако неће пристати, па би било добро да се народ припреми за отпор, ако до тога дође. Мисли да се на томе не ради довољно. Не зна ко би народ о томе и могао обавестити, јер сви држе да ће се ствар решити мирним путем. Ипак, подсећа на стари наук: ко хоће мира, нека се спрема за војну. По његовом мишљењу, све се ради споро, а време је скупо.⁶² Матићев извештај показује како је био жив његов интерес за сва тадашња збивања и колико велика нада да ће исход бити повољан.

Матић је био међу потписницима прогласа који је Главни одбор упутио суграђанима Немцима који живе у Бачкој, Банату, Срему и Барањи 10/22. маја. У прогласу је наглашено да се српски народ бори само ради очувања својих права и не жели да нарушава права других. Ускогруда дотадашња владарска политика прогласила је једнакост људи, верску једнакост је с тешком муком схватила, али једнакост народâ није била у стању да разуме. Српски народ усваја и следи нову политику, која поред једнакости грађана и вероисповести жели да извојује и једнакост народâ и народности. Немачки суграђани зато не треба да буду забринуте за своја грађанска права, своју религију, језик и народност.

Срби желе да своја права одрже, а не намеравају да гуше туђа. Не желе да туђа народност буде храна њиховој. Они неће свој језик прогласити за једини и свеспасавајући у државном савезу. Њихово гесло је слобода, једнакост и братство за све народе, све народности и за све језике.

⁵⁹ *Грађа за историју српског њокрећа у Војводини 1848–49*, Београд 1952, 272 (приредио Радослав Перовић).

⁶⁰ Стефан Стефановић Тенка био је члан Државног савета Кнежевине Србије, у то време попечитељ правде и просвете у другој влади Аврама Петронијевића.

⁶¹ Пододбор, „постојани одбор”, био је уже тело, које је требало да претходно, пре изношења на пленум Главног одбора претресе сва питања (Љ. Кркљуш, н. д., 59).

⁶² *Грађа за историју српског њокрећа у Војводини 1848–49*, 278.

Немачки суграђани позивају се да пруже руку Србима и ради остварења ове човечне идеје. Право је њихов циљ, право ће водити њихове кораке, право за Србе и за све суграђане. Изражавају лојалност и верност цару и краљу, а свим суграђанима, ма ког порекла били, гарантују љубав, слободу свих вера и народности и приврженост уставу. Заветују се да ће крвљу бранити сва достигнућа века и уставну слободу од сваке самовоље. Исти проглас упућен је Мађарима, на мађарском језику.⁶³

Заједно с депутацијом Главног одбора која се, на челу с патријархом, упутила цару у Инсбрук, Матић је, с још једним чланом Главног одбора, Костом Јовановићем из Митровице, био опуномоћен да бану Јелачићу пренесе позив да се заједничким снагама војује против Мађара и да се утврди договор о савезу. У пуномоћи се наводи да је у току хитно наоружање и нагло врбовање по свим крајевима Мађарске. Када је од команданта Петроварадинске регименте Храбовског затражен одговор на питање против кога се мађарска војска наоружава – против престола или против српског народа, речено јој је да то Срби не морају и не треба да знају. Из тога су закључили да им прети опасност и депутација је упућена бану да га о томе извести, и „...са вашим високопревасходителством за сигурност и безбедност овог братински здруженог народа закључи, као акт народа србског признавајући и одобравајући”.⁶⁴

Мада су стигли касно увече, бан их је одмах примио. Пошто је прочитао писмо Главног одбора, уверавао је изасланике да је српско-хрватска ствар заједничка и света и да ће против непријатеља заједнички и војевати.

Матић бележи да је отворено напоменуо бану да је време одсудно за братски српски и хрватски народ, па бан, који је толико слављен у народу треба добро да промисли пре него што буде повода да се почне проливати крв између Срба и Мађара. Бан му је на то пружио обе руке и изјавио да је његова горућа жеља да као браћа деле и исту судбину и поручио: „Браните се од сваког нападаја и удрите непријатеља, [док и ја тамо с војском не стигнем] а ето и мене *с војском* у ваше крајеве”. Банов одговор посланици су одмах доставили Главном одбору.⁶⁵

Подробан извештај о догађајима у Загребу и своје утиске и закључке о српско-хрватским односима изнео је Матић у писмима Стефану Стефановићу Тенки из Загреба, 19, (око) 22. и 24. маја. Већ на самом почетку изразио је своје сумње у искреност Хрвата према Српској Војводини. Многе околности су га навеле на то. Душом и срцем је Словен, цело словенско племе сматра за своје, али га боли што уочава да разлика у вери ствара препреку међу њима. Он лично даје предност народности чак и пред вером: „...за светињу народности презрео бих и спасење моје душе, јер је то душа моја само, а народност је светиња обшта”. Тешко је разумети да у XIX веку разлика у вери може бити препрека да се братски искрено удруже два тако, по крви и језику, сродна народа као што су српски и хрватски.

⁶³ *An die deutschen Mitbürgerger, welche in Batska, Banat, Syrmien und Baranja mit uns Serben wohnen*, Библиотека Матице српске, Ситна штампана грађа, Инв. бр. 4030; Thim József, *A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története* I–III, Budapest 1930–1940, II, 274–275.

⁶⁴ Главни одбор је пуномоћ издао 14. маја, а њен текст је Матић приложио својој аутобиографији (В. Крестић, н. д., 209).

⁶⁵ В. Крестић, н. д., 196.

Овај је закључак извео из тога што су хрватски домаћини и приликом дочека и у здравицама увек изостављали да поред бана помену и војводу. То је значило да они сматрају да су Срби изабрали само војсковођу – војног, а не народног старешину. „И Срби и Хрвати своји су, али нажалост, разлика вере чини их несвојим. Изображена класа хрватска хоће искрени сојуз, али свештенство и простота мрзе Србе; млађи нараштај пак доћи ће извесно до увиђаја да смо права браћа и да не треба вера да нас раздваја”. Народност треба бранити од општег непријатеља, без разлике вере. Зато сматра да је савез потребан и да је боље ући у савез с Хрватима него с Мађарима. Први се не слажу са Србима само због вере, а други и због вере и због народности и због језика. Треба бити склонији Хрватима него Мађарима, али не треба губити достојанство и наметати им савез. Савез је потребан и једнима и другима. Велика је штета што се два по крви сродна народа не познају боље и не воле више. „Патиће и оба док се то не учини. Време ће то донети, али ће прилично дана донде протећи”.

Друго писмо било је опширно, Матић је подробно описао разговор с баном – поставили су бану врло одређена питања на која је одговарао. Што се тиче питања везаних с могућим мађарским нападом, банови савети сводили су се углавном на то да се Срби ослоне на сопствене снаге, а по потреби и на „помоћ прекосавску”. На питање могу ли рачунати на његову помоћ, одговорио је да могу, али да он са својом војском чека да буде неког повода, да не би они започињали. Бан сматра да Мађари неће нападати јер нису спремни и да ствари стоје боље него што се многим чини.

Бан их је питао зашто није прихваћено да се смењују бан и војвода, католик и Србин. Одговорили су му да народ то не би прихватио. У овом писму писао је Матић и о сусретима с многим личностима, о различитим погледима које је имао прилике да чује и завршио тако што је препустио Тенки да закључке о свему донесе сам.

Треће је писмо одисало правим заносом – Матић на почетку пише да жали што је у свом претходном писму изнео онако неповољне утиске и оцене. У том је писму описао дочек патријарха, одушевљену масу која га је свечано поздрављала, говоре који су држани, у духу слоге и превазилажења било каквог раздора међу једнокрвном браћом. Следећег дана примио је бан патријарха, а потом узвратио посету патријарху. Том приликом постигнут је договор о савезу, који је требало да буде изнесен пред сабор следећег дана, када и бан треба да буде инсталиран. Ако се одржи слога између два „соколова народа”, нико им не може наудити, закључио је Матић.⁶⁶

За време двонедељног боравка у Загребу Матић је имао прилике да присуствује и седницама Хрватског сабора. Био је разочаран ставовима неких од заступника у Сабору који нису схватили, по њему судбоносну, потребу за државним савезом двају сродних народа, али и задовољан коначним исходом и прихватањем тог савеза. Остаје да се види како ће Хрвати држати задану реч.⁶⁷

Хрвати нису притекли у помоћ, па је патријарх Рајачић крајем августа у неколико својих писама Јелачићу подсећао бана на обећања да ће војно

⁶⁶ Грађа за историју српског јокрећа у Војводини 1848–49, 357–358, 367–369, 372–375.

⁶⁷ Д. Матић, *Ђачки дневник 1845–1848*, 118–119.

помоћи Србима. Пребацио је бану да Срби сами ратују, да су „једини у историји сојузници, који сами ратујемо, и то не дан два но од два месеца”. Срби би неке војне операције другачије планирали да нису рачунали на обећану хрватску помоћ.⁶⁸

По повратку из Загреба боравио је Матић у Карловцима. У аутобиографским белешкама наводи да је био и члан депутације коју је Главни одбор упутио петроварадинском заповеднику генералу Храбовском, 10. јуна.⁶⁹ Оставио је жив и подробан опис бомбардовања које је са Петроварадинске тврђаве погодило Карловце на Духове 12. јуна, јуначку борбу с варадинском војском која је продирала у варош, када се ненаоружани народ супротстављао и топовима. Нарочито је запазио херојску борбу двојице Пивничана који су тојагама ударили на топове и тако погинули. Уз војну параду су испраћени на карловачко гробље. Плотун српских војника, испален на гробу погинулих означио је почетак сукоба између Срба и Мађара, изазваног мучким нападом на Карловце. Навео је имена бораца, чији су подвизи у тој борби били и опеваани. Мада су Карловци нападнути изненада, непријатељ је сузбијен тако да ће дуго памтити „шта се зове напасти на један народ, који је дошао до свести своје народности”. Поменувши, с поносом, и сјајне српске победе у Србобрану, када је шака Срба из свих крајева однела победу над бројчано несразмерним противником, поново је истакао да су Срби показали свету шта може да учини народ који се бори за своју слободу.⁷⁰

После напада на Карловце, Главни одбор је 12/24. јуна на предлог генерала Храбовског и краљевског комесара Чарнојевића склопио десетодневно примирје, да би се избегао грађански рат, али је оно склопљено у ствари само ради тога да би Мађарима омогућило несметане припреме за војни сукоб, о чему је сведочио и говор који је Кошут одржао 11. јула пред угарским сабором.⁷¹ Народ је о примирју обавештен Прокламацијом Главног одбора, која је штампана у више хиљада примерака и свуда дељена. Матић наводи да је учествовао и у писању Прокламације, а налази се међу потписницима акта о примирју.⁷² Примирје није било поштовано.

До почетка јула обављао је разне послове као заменик секретара Војног савета. Главни одбор је основао Војни савет 5/17. јуна, ради организовања

⁶⁸ Василије Ђ. Крестић, *Срби у Угарској 1790–1918*, 160–161. Препис једног од тих писама (11/12. августа 1848) приложио је Матић свом аутобиографском спису (В. Крестић, н. д., 211–212).

⁶⁹ В. Крестић, н. д., 195–196. Главни одбор је 29. маја (10. јуна) упутио у Варадин депутацију која је од заповедника генерала Храбовског захтевала да обезбеди заштиту српским местима од мађарских нартања. Позвали су се на српске привилегије и обавестили генерала да је и цару упућено изасланство. Храбовски је одговорио да не зна ништа о повластицама и да су оне застареле. Показујући карту царевине изјавио је да на њој не види никакав српски народ у Угарској и Аустрији (Сигфрид Капер, *Српски њокреји у Јужној Угарској 1848–1849*, Београд–Ваљево 1996, 89–90).

⁷⁰ В. Крестић, н. д., 196, 212.

⁷¹ У говору је Кошут поменуо и примирје и изјавио да је тиме побуна „...зауостављена у свом успону и потиснута у граничне појасеве”. То је добро за земљу, док не ојача довољно да може да се попут орла обори на њих и уништи „разбојничке банде” (Петер Иштван Варшањи, „Документи владиног повереника Петра Чарнојевића о покушају помирења Срба и Мађара 1848. године”, *Срби и Мађари у револуцији 1848–1849. године*, Београд 1983, 205).

⁷² *Грађа за историју српског њокреја у Војводини 1848–49*, 434–435; Сигфрид Капер, н. д., 100.

одбране покрета и његове безбедности.⁷³ Матић је описао седницу на којој је Војни савет донео једну тешку одлуку и о томе упутио распис месним пододборима. У тим судбоносним тренуцима не треба жалити ни црквене украсе да би се постигли праведни народни циљеви. Док је писао распис о томе, и сам тронут, у очима председника Војног савета Петра Стојшића, старог коњичког официра, приметио је и сузе. „Кад су цареви аустријски могли узимати, у разним неприликама царевине, из српских цркава и манастира скупоцене утвари, па да се то претапа и продаје”, записао је, „зашто не би народ, ради изборења своје слободе, то жртвовао...”. Закључио је да је одзива у народу било, „онако како се само замислити могло да [ће] свестан народ скочи[ти] за своје ослобођење и ништа па и саме крви своје не пожалити за тако [драго] велико благо”.⁷⁴

Почетком јула Матић се вратио у Београд, пошто је био именован за професора права на Лицеју. Крајем јула отишао је у Карловце да се опрости с члановима Одбора и с патријархом, који је тада био већ у Карловцима. Одбор је био реорганизован и подељен на одељења. Патријарха је обавестио о свом новом послу и напоменуо да ће све његове снаге и способности и даље бити на услузи српском народу.

Ипак, пише да није „лако сада ладнокрвно са осталим⁷⁵ седити, и радити као да топови и србски и мађарски не грувају”. И после одласка из Војводовине наставио је да помаже Главном одбору колико су му то могућности допуштале – да шаље барут, тражи војнике добровољце и испуњава друге налоге Одбора.⁷⁶ Својим мемоарским белешкама Матић је приложио и неколико докумената из времена после свог преласка у Београд, што показује да је с пажњом пратио догађаје у Војводовини.

* * *

Сразмерно највише места у Матићевом аутобиографском рукопису, у оном његовом делу који се односио на Српски народни покрет, заузимали су његови ставови о разлозима неуспеха Покрета да оствари циљеве своје борбе и признање оснивања Српске Војводовине. Мада је Војводовину напустио пре почетка неких несугласица међу носиоцима власти који су били успостављени и није имао могућности да непосредно прати догађаје, Матић је веома неповољно оценио делатност патријарха Рајачића, његову политику у Српском народном покрету и приписао му највећу кривицу за неповољан исход.

Патријарх и његова околина нису се, по њему, свесрдно латили да се устанком постигне ослобођење од туђина. Мада није спорио патријарху „да уме српски да осећа”, недвосмислено га је оптужио да је Покрет водио не да би се српски народ сасвим ослободио и ушао у српску државу, него да се ослободе од Мађара, а да се притом за Аустрију и њен опстанак подносе онолике жртве. Млада странка се борила за „*пошћуно ослобођење*”, успеси су

⁷³ Љ. Кркљуш, *Средишњи орјани власћи у Српској Војводовини 1848–1849*, Нови Сад 2013, 181–182.

⁷⁴ В. Крестић, н. д., 196.

⁷⁵ Вероватно – „за асталом”.

⁷⁶ Д. Матић, *Бачки дневник 1845–1848*, 119, 121.

били славни, „особито кад је навала маџарска ишла на уништење Срба а док се још није видело куда циљају они који су управу народну имали у рукама”.

Бан Јелачић деловао је договорно с патријархом. Обојица су били доиста пријатељи свог народа, али су се борили против Мађара у корист Аустрије, мислећи да ће аустријска влада касније српско-хрватском народу дати ујемчена права. „Најблаже судећи”, закључио је, „морамо овако сматрати, јер сва одговорност што излазак устанка не дође до жељена успеха пада на њих, који жртвоваше крв Срба и Хрвата за туђе цели, а Војводовина и Банија (мисли се на тзв. бански или грађански део Хрватске који је био под управом бана) не доби онога што је тражено”.

Жртве су биле велике, али су поднесене, као што последице показују, за туђе циљеве: „Тешка је одговорност на онима који су злоупотребили онолико одушевљење и жртве народа. [...] Омладина српска једно је мислила и радила, а друго вођи народни (које сам већ споменуо) који у основу нису хтели потпуно народно ослобођење, него да се користе онаком приликом па да се бију Маџари за целокупност Аустријске царевине, па ова моћи ће учинити правду народу српско-хрватском народу, а видело се после, кад је Аустрија била избављена [како је] шта је учињено”.

Прилике су биле тешке [претешке] и било је мучно одлучити се за једну страну. То може донекле ублажити осуду над вршиоцима туђе воље. Али било да су погрешили из неувиђавности, а не хотимице и с предумишљајем, опет су се огрешили о свој народ који им је поверио своју судбину и с оноликом енергијом ушао у крваву борбу, и заслужују прекор.⁷⁷

После ове тешке и одлучне осуде, Матић је ипак на крају истакао да његов рукопис није место да се даје оцена тако важних догађаја и да ће историја изрећи о томе свој суд, обелоданиће свачије дело, да би српско потомство знало шта је и како је ко од оних који су имали да управљају народним пословима радио.

* * *

Као што је патријарху Рајачићу приписао одговорност за неуспех и жртве које су пале и оптужио га да је деловао у корист очувања аустријске превласти, тако је и тадашњу српску владу оптужио да је њена помоћ Србима у Јужној Угарској у ствари била намењена одбрани аустријске власти, да је тежила да се устанком оностраних Срба одржи целокупност аустријске монархије. Као доказ своје тврдње да је и политика Кнежевине Србије допринела неуспеху Српског покрета Матић је навео писмо које су Аврам Петронијевић и Стефан Стефановић Тенка написали 19. септембра / 1. октобра 1848. Ђорђу Стратимировићу поводом сукоба који је избио између њега и патријарха Рајачића. Препис тог писма био је приложен Матићевој аутобиографији. Петронијевић и Стефановић настојали су да укажу Стратимировићу да је неслога између њега и патријарха погубна за Српски покрет и да су несугласице могле и неопходно је да се превазиђу. Изнели су и какав је став Кнежевине Србије према Српском покрету, који су разлочи због којих је Србија притекла у помоћ Србима у Угарској. И њихов покрет и циљеви, и политика српске владе морају

⁷⁷ В. Крестић, н. д., 197.

се посматрати у склопу целине односа између Аустрије и Србије и мађарске политике према народностима.

Два су пасуса где је то сажето: „Ако икоме, Вама је господине добро знано, да је Србија оностраним Србима само зато толико помагала, што су се они у ову борбу упустили за цара аустријског, за целокупност његовог царства, и за њина заслужена и природна права, следователно за њихову чест, слободу и народност; јер сте Ви, господине, више пута овамо прелазили, и о томе се јасно из речи тичући се наши старешина уверити могли”. Даље: „Србија је симпатизирала с оностраним Србима у овој њиној борби и чинила им до сад сваку могућу помоћ, која им је за њу нуждна била, једноставно зато, што је она мислила, да је уверена, да се тамошњи Срби с Мађарима бију и из привржености к законом њином цару и за целост аустријске монархије, а у једанпут и за њина права, којима се може њина слобода и народност за свагда обезбедити [...]”. У препису тог писма, које је приложио својој аутобиографији, Матић је подвукао само оне делове који су помињали очување целовитости Аустрије и приврженост цару, а не и оне где се говори да се борба води за српска права и њихово очување и за српску аутономију.⁷⁸

* * *

Разумевање и објашњење промене Матићевог односа према догађајима у Војводици отежава околност што његов аутобиографски рукопис није хронолошки бележио догађаје, па је на првом месту изнесена немилосрдна осуда патријарха Рајачића и његове улоге у Српском народном покрету, док су прикази и ставови у деловима који су следили у великој мери противречили том суду. Описи и оцене догађаја којима је присуствовао и у којима је учествовао, одушевљење које су код њега изазвала збивања у Војводици током периода од око два и по месеца које је тамо провео не дају основа за закључак који је донео и неповољно мишљење о патријарху Рајачићу као вођи Српског народног покрета и његовој одговорности за исход.

Још за време повратка из Париза, током путовања сретао се Матић на путу са припадницима разних народа, делио утиске о догађајима и размењивао мишљења. У Салцбургу се затекао у друштву једног Бечлије и једног Италијана и том приликом изрекао своје мишљење о рату који је у Ломбардији већ био започео: „народ сваки, који гледа да се од туђе владе ослободи, заслужује похвалу. Какво право има Аустрија на Ломбардију и Венецију? Италија треба да је слободна”. Настојао је да оправда Хрвате, који под командом Радечког ратују у Ломбардији: „...то ми је најгрозније помислити, да не само Југославени да су туђи поданици, већ су орудија да се други народи не ослобађају од туђега ига”. Младог Италијана који је у разговору учествовао уверавао је да је за све то крива аустријска влада. Италијан је то прихватио и изразио уверење да ће бити добри суседи када се и једни и други ослободе.⁷⁹

Из тог Матићевог става недвосмислено произлази да је од самог почетка био свестан у каквом су се тешком положају нашли они народи који су били

⁷⁸ В. Крестић, н. д., 209–210; Thim József, н. д., 71–74. Аврам Петронијевић био је тада кнежев представник и министар унутрашњих послова.

⁷⁹ Д. Матић, *Бачки дневник 1845–1848*, 115.

приморани да се оружјем боре за сопствена права која су у Угарској била угрожена, а својом су борбом посредно бранили и целокупност Аустрије и очување њене превласти.

Матић је присуствовао самом почетку рада Главног одбора и учествовао у његовом раду. Главни одбор започео је свој рад после Мајске скупштине у врло тешким условима, с много мањим бројем чланова од оног који је на скупштини био изабран. Многи изабрани чланови нису касније, из различитих разлога, учествовали у његовом раду. После патријарховог одласка на двор ради покушаја добијања признања одлука Мајске скупштине Главни одбор је остао једини од органа власти који су на скупштини били изабрани, са важним пословима који су пред њим стајали – да организује нову власт и припреми народ за одбрану. За председника Главног одбора изабран је Ђорђе Стратимировић који се сам прогласио и за врховног команданта.⁸⁰

Међу прилозима које је Матић додао својим мемоарским белешкама било је и писмо Константина Бранковића (Кирил Петровић) из Карловаца Ст. Стефановићу Тенки 3/15. маја. Из њега се јасно види да руководство Српског народног покрета у тим првим данима и у тако тешким приликама није имало прецизно утврђен план своје делатности, нити чврст и јединствен став о најважнијим питањима – односу према мађарској влади и природи савеза с Хрватском. Неки су сматрали да би најбоље било покушати да се постигне договор с Мађарима, чиме би се избегло крвопролиће, а по којем би Срби били признати као народ и постојала аутономна српска права у војној команди и цивилној администрацији. У погледу природе савеза с Хрватском су постојале чак три концепције.⁸¹

Матић је известио С. Стефановића Тенку 14/26. јуна да се шаљу изасланици у све крајеве Војводства ради припреме народа за рат, до којег ће извесно доћи после десет дана, ако се до тада депутација не врати са одобреним српским захтевима. Изразио је своје незадовољство стањем у којем се налазило руководство Покрета. По његовом мишљењу, у Одбору влада неред, који ће нашкодити покрету: „Вика је јака”, пише он, „а нарочито од народа против Стратимировића. Тај се човек никоме више не допада; шеврда са Чарнојевићем; сиромах, а рад је да има с чиме бити раскошан, па га новци запалити могу”.⁸²

У време напада на Карловце из Петроварадина, 31. маја / 12. јуна, Матић је био у Карловцима, присуствовао је сахрани погинулих. Било је јасно да ће тај напад неизбежно изазвати ратни сукоб: „Тај дан пред вече лепо сунце залазило је за Дунав а плотун српских војника, оборен на гробу, огласила је српском народу да је борба поводом мучког нападаја отворена, на живот и на смрт између Срба и Мађара”. Неколико редова даље, пошто је описао како је крвав био тај сукоб и колико је невиних жртава пало, закључио је: „У место да се оба народа увере ко им слободу [гласи] гази, па заједнички лека да траже, ето узајамно тамане се, па ће заман и изгледати на своју слободу”.⁸³

Матић је, према томе, у више наврата уочавао и наглашавао да су постојали трајни и озбиљни разлози незадовољства Срба под мађарском владавином

⁸⁰ Љ. Кркљуш, *Средишњи орјани власћи у Српској Војводини 1848–1849*, 59–69.

⁸¹ В. Крестић, н. д., 208.

⁸² *Грађа за историју српској њокрећиа у Војводини 1848–49*, 446.

⁸³ В. Крестић, н. д., 196.

и да би, с обзиром на искључиву политику вођства мађарског покрета и одрицање права свим немађарским народима, тешко могло доћи до споразума о борби против заједничког непријатеља, поготову после напада на Карловце. И сам је био сведок таквих неуспелих покушаја да се ратни сукоб избегне – српске депутације код генерала Храбовског и споразума о примирју који није поштован. И поред тога што се могло закључити да рат Хрвата и Срба против Мађара само посредно и објективно користи Бечу, оптужио је Матић патријарха, па и српску владу да су ратујући против Мађара бранили Аустрију и штитили њену целовитост и превласт у држави, уместо да се придруже Мађарима у борби против Хабзбуршке монархије, и да су одговорни за неуспех Покрета и његове тешке последице.

* * *

Указавши на ову промену Матићеве оцене Српског народног покрета, Божић Марковић је покушао и да је објасни. Као зрео човек Матић је уздржаније и с разочарањем говорио о свом учешћу у народном покрету 1848. Одговорност за неуспех устанка и узалудне српске жртве приписао је патријарху Рајачићу и бану Јелачићу, који су помагали Аустрију уместо да се придруже Мађарима у борби против Хабзбуршке монархије.⁸⁴

У беседи коју је Матићу у спомен одржао у Српском ученом друштву 11. маја 1886. године говорио је Стојан Бошковић и о политици Србије према Српском покрету – њеном тадашњем положају и односима према суседној монархији и према Мађарима. Српска влада снажно је подржала покрет српског народа у Угарској. У одлучивању о помоћи Србима из Војводине имали су утицаја и династички и великашки интереси. Симпатије за Србе у Војводини биле су снажне, али држи да рат није био популаран у Србији јер је омраза с Мађарима изгледала као да је наметнута и подстрекавана од бечке камариле. Неки су сматрали да је природније и паметније тражити српска права у Србији и преко српских граница у Турској, или остати у миру, него се завађати с вековним суседима Мађарима, помагати Аустрији и од ње чекати награду.

Том се приликом пред светом потврдила заједница Срба и Хрвата у борби против туђинске превласти, али је тиме револуционарни покрет који се у Србији јавио 12. јула 1848. устанком Београђана против турских стража у вароши одвраћен из свог правог корита на другу, сасвим неприродну страну. Требало је искористити општи метеж који је у то време владао у Европи и уз помоћ Русије и западних сила тражити да се Турци иселе из српских градова, а Босни, Херцеговини и Старој Србији да се дају нека аутономна права. Међутим, као и више пута пре тога, Срби су се дали употребити као оруђе туђинских интереса.

Закључио је да мађарски народ није заборавио ни опростио Србији што се 1848. и 1849. умешала у њихову борбу против Аустрије, што се касније показало, нарочито после нагодбе, и у односу према српском народу у Јужној Угарској и према Кнежевини Србији. Све политичке па и црквене повластице

⁸⁴ Б. Марковић, н. д., 10.

српског народа у Угарској биле су укинуте или сведене на најмању меру. У међународној политици вреде мало голе симпатије, а више и готово једино узајамне услуге и интереси.⁸⁵

О Матићу и његовом учешћу у Српском народном покрету Бошковић наводи да се Матић „... тако скоро повукао из карловачког одбора и од народног покрета, било је с тога, што се патријарх почео окружавати аустријским људима и ђенералима, те и цела ствар устанка дође у њихове руке”.⁸⁶ Бошковићев закључак о времену и разлозима Матићевог одласка из Војводине није основан, јер је Матић отишао пре него што је дошло до промена у српској војсци и њеним командантима, а разлог његовог одласка био је именовање за професора Лицеја. Бошковићеви закључци о политици вођства Српског покрета у Војводини 1848–1849. године били су слични Матићевим, па је у својој беседи и несразмерно много места посветио у ствари критици тадашње политике српске владе. Као доказ о мотивима политике Кнежевине Србије и помагања Српском народном покрету и он је навео писмо А. Петровијевића и Ст. Стефановића Тенке (у септембру 1848) Ђорђу Стратимировићу.

Бошковићеви ставови о политичким правцима које је тада требало следити подударни су с Матићевим и у погледу најважнијих циљева српске политике. Матић је често писао о коначном и потпуном ослобођењу и уједињењу – српском и југословенском, ослобођењу „Свесрпства”, оснивању и устројењу заједничке југословенске државе. Већ на самом почетку својих бележака о Покрету и надама које су га покретале када је одлучио да му се придружи, записао је: „А кад букне устанак српског народа против силе маџарске, желећи да том приликом покушамо ослобођење и уједињење васцелог српског народа, ја [се вратим] похитам у [нашу земљу] наше крајеве”. О Покрету је писао увек са дивљењем и одушевљењем, готово са заносом: „Нигда не могу заборавити оно одушевљење, које је народ српски, после онако дугог страног притиска, показао не жалећи ни крви ни имања за драго ослобођење”, „јуначко племе српско опет се показало као достојно славних предака наших”. Бошковић је сматрао да би првенствени циљ сваке српске револуционарне акције и покрета требало да буде усмерен на коначно осамостаљење од Турске.⁸⁷

Ниједан од тих циљева није се у то време могао остварити, што су водећи српски државници и тада добро знали и увиђали, а потоња историјска наука и доказала и потврдила. Језгровити и сажети приказ тадашњих прилика, положаја Србије, разлога њеног учешћа у борби аустријских Срба и циљева којима се тежило, начина на који се једино могло и морало поступати, објашњење сложеног и политички и дипломатски деликатног односа према суседној Монархији и њеним народима садрже већ и само два писма тадашњег министра унутрашњих послова Илије Гарашанина упућених Стевану Книћанину, као и други Гарашанинови написи и изјаве.⁸⁸ О томе

⁸⁵ С. Бошковић, „Беседа”, 169–170.

⁸⁶ С. Бошковић, „Беседа”, 193.

⁸⁷ В. Крестић, н. д., 195.

⁸⁸ Драг. М. Павловић, *Србија и српски покрет у Јужној Угарској 1848. и 1849.* Београд 1904, 75; Драг. Страњковић, „Држање Србије према Аустрији и Мађарима 1848–1849”, *Југословенски историјски часопис*, I (1935), , 407–409; В. Ђ. Крестић, *Срби у Угарској 1790–1918.* Нови Сад 2013, 235–238.

ће касније писати и Јован Ристић, као државник и историчар, а и као учесник.⁸⁹

Своје виђење и објашњење положаја српског народа и односа Српског народног покрета према Аустрији дао је као млади учесник у Српском народном покрету, а касније као неприкосновени првак српског народа у Јужној Угарској Светозар Милетић – први пут још за време Покрета у свом концепту уставног преуређења Монархије и положаја Словена и Срба 1849. године⁹⁰, а двадесет пет година касније написао је: „Почетак је српског народног покрета чисто народног значаја био, извор и корен му је био једино у свести народа о својој праву и у дужности самоодбране [...] Интереси народа и династије сусрели су се у том рату на истој путу. То је све.”⁹¹

Промена Матићевог става била је пре резултат његовог разочарања због тога што 1848. нису били испуњени његови младалачки снови о потпуном ослобођењу српског народа, о свесрпском уједињењу и остварењу југословенског јединства, него искреног уверења да политика патријарха Рајачића није била родољубива. У својим оценама наглашавао је да се патријарху не може порећи да је био родољуб, да је доиста био пријатељ свог народа, да је „умео српски да осећа”, али га је ипак сматрао одговорним, оптужујући га да је чак злоупотребио народно поверење, обмануо свој народ и огрешио се о њега.⁹²

Искрени родољуб, либералних погледа који су били формирано у доба његовог сазревања и које је задржао до краја живота, Матић је 1848. године имао ретку прилику да доживи један снажни, истински револуционарни народни покрет и да у њему активно и учествује. Као и сви његови учесници, надао се да ће овај покрет постићи своје циљеве и значити крупан корак на путу ослобођења. Природно је што је жалио што покрет није успео да извојује ослобођење макар једног дела српског народа. Помињући крупне циљеве борбе које је замишљао да су се могли постићи, заборављао је да и он на самом почетку написао да су препреке да се то оствари велике. Оно што је сматрао да ће олакшати борбу за српско ослобођење, околност да су се у многим великим и моћним европским земљама разбуктале револуционарне ватре, па се понадао да ће они, забављени својим невољама одвратити пажњу од српског устанка, била је заблуда. Напротив, управо су велике европске земље настојале да се одржи равнотежа и помогле да се угуше револуционарни покрети; они у Аустрији би, у случају свог успеха увелико пореметили равнотежу европских сила постигнуту 1815. године. Положај Србије био је нарочито деликатан. Она је, као вазална држава, морала водити рачуна о ставовима „покровитељствујућих дворова” Русије и Турске. Матић је тога вероватно био свестан, али је његов револуционарни занос очито превладао рационално и објективно процењивање реалних изгледа.

⁸⁹ У време Српског народног покрета био је један од групе лицејске београдске омладине, ђака који су присуствовали Мајској скупштини (Јован Ристић, *Свољашњи одношаји Србије новијег времена, Прва књига 1848–1860*, Београд 1887, 19, 21, 29, 49, 53, 64–68).

⁹⁰ Љ. Кркљуш, *Пројектии устава за Војводину Србију 1848–1849*, Нови Сад 2006, 81.

⁹¹ Цитирано према В. Богданов, *Устанак Срба у Војводини и мађарска револуција 1848 и 1849*, 172.

⁹² В. Крестић, н. д., 197.

Драг. М. Павловић дао је сажето објашњење сложених међународних односа који су у ово време били нарочито замршени: „Још од почетка покрета страхују они [српски државници], да ће Аустрија хтети остати до краја исправна у свом држању према Србима; још онда су они зебли за народну ствар. Али према стицају прилика и због држања Мацара друкчија се политика није могла водити, већ бити заједно с Аустријом. Свакако се и због конзервативних 'покровитељствујућих Дворова', нарочито руског, који је хтео бити заштитник принципа легитимитета у Европи, политика и држање српске владе донекле су морали ићи овим правцем, – уз Аустрију и уз једини легални ауторитет, династију”.⁹³

Своје мемоаре завршио је Матић 1872. годином. У то време Кнежевина Србија била је још увек вазална држава. Иако је учествовао у процесу њеног коначног осамостаљивања и освајања државне независности и доживео њено свечано проглашење, коначно ослобођење свег Српства било је сасвим далеко и неизвесно. Вероватно је да је 1872. године престао да записује своја сећања, јер је тешко претпоставити да би изоставио тако да забележи тако важне догађаје, који су значили и остварење, бар делимично, његових највећих жеља. Да ли је и колико тада Матић променио своје мишљење о узроцима неуспеха Српског народног покрета и онима које је сматрао за одговорне за такав исход, није могуће утврдити.

* * *

У Карловце је Димитрије Матић стигао крајем априла 1848, непосредно пред Мајску скупштину, а већ 22. јула налазио се у Београду, где је, на позив министра просвете, требало да почне да предаје на Лицеју.⁹⁴ Матићев боравак у Војводици трајао је, према томе, врло кратко време, али је његово учешће ипак оставило трага у Српском народном покрету.

При опелу Димитрију Матићу, Алимпије Васиљевић, његов ученик и пријатељ, рекао је о његовом учешћу у Српском народном покрету: „А кад настаде она велика епоха, епоха свете борбе за ослобођење и независност народа српског, кад пред скупим жртвама, које тада захтеваше отаџбина од својих синова, многи засташе, а неки и устукнуше, ти бејаше међу првима, који не само што говораше да за тебе нема тако скупе жртве, коју ти не би принео на олтар ослобођења и независности народа свога, него одмах с готовошћу и принесе свој део жртве на свети народни жртвеник”.⁹⁵

Тако је Димитрије Матић оставио трага на обема странама настањеним својим народом, просвећивањем и науком, помагањем да она страна која је била одмакла на путу ка коначном ослобођењу, образује народ, изгради и уреди своју младу државу, али и учешћу у борби за освајање слободе оног дела народа који је живео на другој страни – слободе, као најважнијег услова и опстанка и свег даљег развитка.

⁹³ Драг. М. Павловић, *Србија и српски покрет у Јужној Угарској 1848. и 1849*, Београд 1904, 171.

⁹⁴ Д. Матић, *Ђачки дневник 1845–1848*, 118.

⁹⁵ „Беседа коју је говорио г. А. Васиљевић државни саветник при опелу † Димитрија Матића државнога саветника”, *Српске новине*, бр. 232, 20. октобра 1884.

Prof. LJUBOMIRKA KRKLJUŠ, PhD
Matica Srpska
Matica Srpska 1, Novi Sad, Serbia
E-mail: ljkrkljus@sbb.rs

DIMITRIJE MATIĆ IN THE SERBIAN PEOPLE'S MOVEMENT 1848–1849
In honour of an illustrious Serbian scientist

SUMMARY: Dimitrije Matić, born in Ruma, philosopher, legal worker and statesman, began his education in Serbia and continued his studies of law and philosophy at German universities, where he also obtained a doctorate in philosophy. He was a professor at the Lyceum where he taught law, a minister in numerous governments, a judge of higher courts and a diplomat during the second government of Miloš and Mihajlo Obrenović and Prince Milan Obrenović. He is credited with the development of education in Serbia, primary schools were reformed, and the first teacher's school in Serbia was established. He advocated the establishment of reading rooms in the villages. He is a writer of important scientific papers in philosophy, law and pedagogy, and he participated in writing draft laws. Being a liberal in his beliefs, he participated in the Serbian People's Movement in 1848, attended the May Assembly in 1848, when the founding of Serbian Vojvodina was proclaimed, and was elected to the Main Board. He is a member of the Serbian deputation sent to Zagreb to Ban Jelačić for an agreement on joint military action, based on the alliance of the Serbian Vojvodina and the Triune Kingdom, which was proclaimed at the May Assembly and adopted by the Croatian Parliament. He was in Sremski Karlovci at the time of the attack from Petrovaradin on June 12, which marked the beginning of the war with the Hungarians. He had taken part in the armistice negotiations that were concluded after the attack. He was also a member of the Military Council. He had stayed in Vojvodina until the beginning of July, when he was appointed professor at the Lyceum in Belgrade. He was an honorary member of the Matica Srpska, a member of the Society of Serbian Literature and president and vice president of the Serbian Academic Society. He was the first to propose the establishment of a university in Serbia.

KEY WORDS: Dimitrije Matić, legal writer, philosopher, minister, professor, school system reformer